

певний емоційний настрій, важливо сприяти розвитку їх психомоторики, довольної регуляції поведінки, формувати навички конструктивного спілкування, оптимізувати стосунки дитини в родині та з однолітками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України // [наук.ред. та упоряд. О. Кононко]. – К. : Світоч, 2008. – 430 с.
2. Венгер Л. Психологія / Л. Венгер, В. Мухина. – М. : Просвещение, 1998. – 336 с.
3. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : [навч. посіб. для вищ.навч.закладів] / О. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
4. Лебединський В. Емоційні порушення та їх корекція / В. Лебединський, О. Нікольська. – М., 1990.

Наталія Грищенко,

директор

Центру сім'ї та жінок (кризовий центр),
ГО «Фундація «Гармонізоване суспільство»

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ-ЖЕРТВАМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розглянуті особливості діагностичного, корекційного та терапевтичного застосування арт-терапевтичних методик. Особливістю статті є те, що вона написана за результатами впровадження арт-терапевтичних програм у міському кризовому центрі. Матеріал містить зображення дитячих малюнків, на прикладі яких автор пропонує способи інтерпретації та діагностики психічного стану дитини та емоційного клімату в родині. Автор робить висновок, що арт-терапія є прийнятним методом первинної діагностики проблем та стосунків дитини з іншими членами родини.

Nataliia Hryshchenko

EXPERIENCE OF USING ART THERAPY IN THE WORK WITH CHILDREN VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

The article analyzes the features of diagnostic, correctional and therapeutic use of art therapy techniques. Results of art therapy programmes in the city crisis center are analyzed. The article contains images of children's drawings, an example which the author suggests as a way of interpreting and diagnosing mental condition of a child and of emotional climate in the family. The author concludes that art therapy is an acceptable method of initial diagnosis of problems and a child's relationship with other family members.

Діти є найбільш незахищеною і вразливою частиною сім'ї у випадках домашнього насильства. Враховуючи їх неспроможність, внаслідок браку досвіду і енергетичних ресурсів, самостійно відстоювати свої кордони, ми обрали цільовою аудиторією саме дітей. Вік учасників програм складав від 6 до 12 років. Із 42 продіагностованих дітей ми виявили 22 дитини-жертви домашнього насильства в різних його проявах. У рамках корекційної програми у дітей відбулося 12 зустрічей з арт-терапевтом.

Нами були використані наступні арт-терапевтичні методики за такими напрямками: діагностичні, корекційні та терапевтичні. При розгляді та інтерпретації малюнків застосовувались різні підходи. Аналітичний підхід, який опирається на певну загальну сталу систему символів та феноменологічний підхід, що базується на системі інтерпретацій, яку сам клієнт вкладає у власні малюнки. У подальшому аналізі ми будемо застосовувати елементи цих двох підходів.

Робота проводилась з двома групами дітей: безпосередньо у кризовому центрі (6 зустрічей) та у дитячому садку (теж 6 зустрічей). Загальна програма складалась з наступних занять (дитячий садок): «Ким я себе уявляю», «Мій щасливий день», «Коридор, двері, за дверима», «Малюнок сім'ї», «Мій подарунок», «Людина під дощем», «Намалюй кривдника». Розглянемо кілька циклів малюнків.

Цикл малюнків «Моя сім'я» ставить за мету діагностику сімейних відносин та психологічного клімату в сім'ї. Під час інтерпретації малюнків увага зверталась на розмір фігурок, їх розміщення у просторі відносно одна до одної, промальовування основних частин тіла, наявність (відсутність) на малюнку всіх членів родини, наявність додаткових елементів.

Мал. 1. Пауза

Спираючись на аналітичний підхід до інтерпретації малюнку, можемо зробити припущення щодо дисгармонії у сімейній системі, а також порушення емоційного зв'язку між автором малюнку та іншими членами родини (фігура зображена на значній відстані від інших) (мал. 1). Дитина імовірно вважає себе головною у сім'ї та часто вдається до спроб керування своїм найближчим оточенням (фігура зображена набагато вище за інші; руки (здатність до дій) промальовані тільки у фігурки автора малюнку, у інших членів родини вони накреслені зовсім схематично). Звертає увагу і той факт, що своє положення у сім'ї хлопчик сприймає як нестабільне (під власною фігуркою на зображенні є підпис «стою на тонкій палке, она может сломаться»), зроблений психологом після бесіди з хлопчиком, коли його розпитували щодо зображеного на малюнку). Відсутньою на малюнку є фігура батька, з братом у автора малюнку ймовірно часто виникають серйозні конфліктні ситуації (фігура брата зображена загрозливою: з рота стирчать клики, у руках тримає рушницю). У дитини, ймовірно, наявні деякі незадоволені потреби (саме про це часто свідчить поява додаткових персонажів на малюнку, у даному випадку – це робот).

Мал. 2. Кирило

На мал. 2 серед фігур своєї сім'ї хлопчик зобразив себе, свого діда, робота та монстра. Фігури батька та матері були відсутні. Після розмови з автором малюнку, з'ясувалось, що хлопчик довгий час жив лише з дідусем, з яким його і залишили батьки, а самі «поїхали працювати надовго». Сам малюнок виконаний за допомогою синьої фарби, що може свідчити про дефіцит емоційного тепла та родинної підтримки. У своїй фігурі та фігурі діда хлопчик не промальовав обличчя, що також може бути проявом відсутності бажання або можливості проявляти почуття. У процесі роботи хлопчик поведився дуже сором'язливо, погано йшов на контакт.

Мал. 4.

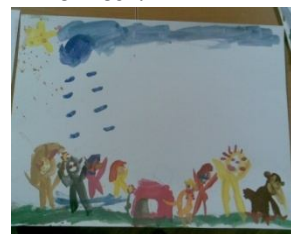

Мал. 5. Настя

На мал. 4 представлений малюнок сім'ї дівчинки Насті. Фігури батька, матері, брата і свою дівчинка зобразила за допомогою рожевого кольору. З поміж цих фігур найбільшою за розміром є фігура батька. Але найбільшою фігурою серед усіх на малюнку є зображення діда, виконане синім кольором. Як стало відомо, із бесіди з дівчинкою, фактичний склад сім'ї є дійсно таким, як зображено, а дідусь авторки малюнку є дуже авторитарною людиною, за вказівками якого живе вся родина. У сприйнятті Насті він також є джерелом загрози, пов'язаної із засудженням та словесним впливом (фігура намальована з широко розкритим ротом на півобличчя). Зображені на цьому малюнку члени сім'ї ймовірно, знаходяться у досить близькому контакті, причому із сестрою у автора малюнку – найтісніший емоційний зв'язок.

Мал. 6. Ліза

Мал. 7. Майя

На мал. 6-7 представлені малюнки двох сестер: Лізи та Майї. Ліза молодша сестра, їй 4 роки, має значні проблеми з дикцією. Малюнок виконаний у темних кольорах, важко піддається інтерпретації. Цікавим є малюнок Майї. Свою фігурку та фігурку сестри дівчинка розмістила поруч з вигаданими персонажами, далі розмістила будинок, фігуру kota, маму, батька, собаки. Відомо, що наразі мати живе у другому шлюбі. Ймовірно, у сім'ї наявний значний дефіцит уваги та підтримки дітей з боку батьків, діти знаходяться у стресовій ситуації, що триває вже достатньо довгий період часу (над фігурами дівчат авторка малюнку намальовала хмаринку з якої йде дощ, самі фігурки стоять у калюжі – часто використання такої символіки і виступає індикатором стресової ситуації).

Цикл малюнків «Людина під дощем» ставить за мету діагностику здатності долати стресові ситуації, особистісних ресурсів та особливостей захисних механізмів дитини. Застосовуючи аналітичний підхід до трактування методики, на діагностичному рівні звертається увага на зображення хмар та дощу (характеристика стресової ситуації), людини (її одягу, пози, наявності/відсутності захисту від дощу як механізмів захисту від стресу).

Мал. 8. Крістіна

На мал. 8 бачимо зображення дитини. Ймовірно, вона є здатною протистояти стресовим ситуаціям. Малюнок за кольоровою гамою справляє досить позитивне враження. Можемо припустити, що хоч в сім'ї наявна ситуація напруги (калюжі на малюнках часто позначають стресові переживання, що тривають вже значний період часу), дитина вміє справлятися з нею, розраховуючи на своїх батьків (за аналітичним трактуванням, парасолька є символом батьківської підтримки: мати символічно передається зображенням куполу парасольки, батько – ручки).

Мал. 9. Настя

Мал. 10. Настя

На мал. 9 бачимо зображення стресової ситуації, яка вже значно важче піддається контролю. Намалювавши фігури на малюнку, дівчинка потім зафарбувала їх чорною фарбою і пояснила це бажанням «заховати їх від дощу». Картина викликає досить тривожні відчуття, можна висунути припущення, що дівчинка пережила досить значний стрес. Щоб впоратись із ним, психіка застосувала механізм витіснення, «сховала» небажані спогади. У контексті аналізу малюнків Насті, доповнює картину інший її малюнок (мал. 10), на якому дівчинка зобразила себе, маму і тата (його фігура ледь промальована, супроводжувалась коментарем «папа сховав руки»). Ймовірно, дитина та її родина переживала дуже сильні стресові ситуації, від яких фактично не мала жодного захисту (дощ промальований не просто рясними краплями, а й камінням, що падає з небес; відсутні будь-які захисні елементи (капішон, парасолька)).

Мал. 11. Кирило

Досить тривожне враження справляє і малюнок Кирила. Ймовірно, дитина у минулому пережила досить значне потрясіння, впоратись з яким змогла шляхом витіснення негативних переживань (поряд з фігурою людини нанесена чорна широка смуга фарби, що підписана «бруд», далі є широкий простір малюнку, зафарбований білим кольором, що підписаний «сніг», сама фігура намальована з лівого боку, що означає минуле). Підтримка на той період часу дитині можливо і надійшла з боку матері (фіолетова пляма над головою фігури за поясненням самого автора малюнку є позначенням парасольки, а, як вже зазначалось, купол парасольки символізує підтримку матері).

Цикл малюнків «Мій щасливий день» ставить за мету актуалізацію ресурсного потенціалу, творче самовираження дитини. Тематика запропонованого малюнку була спрямована на арт-терапевтичне переживання, а не на діагностику. Як бачимо, малюнки вийшли дуже різними.

Мал. 12. Максим

Мал. 13. Рима

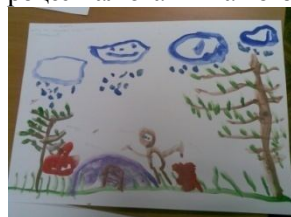
На більшості малюнків зображені сонце, квіти, райдуга, дерева, дім (напр. мал. 12–13). Більшість дітей працювали з радістю та задоволенням. Деякі малюнки викликали досить сильний емоційний відгук у їх авторів. Наприклад, зображуючи червоним та чорним вулкан, магму та меч, хлопчик досить сильно хвилювався. Потім сказав, що намальоване ним – сон. Ймовірно, на малюнку знайшли вихід дуже сильні деструктивні переживання.

Мал. 14–15. Пашиа

Про наступну роботу автор малюнків 14–15 зазначив, що бачив подібний сюжет у мультфільмі. Досить деструктивний сюжет наступного малюнку (до великого ящику, про який зазначається, що у ньому мечі і сокири, під'єднаний динаміт; біля ящику стоїть войовничий робот) пояснив тим, що бачив подібну історію у мультфільмі (ймовірно, намагання раціоналізувати травмуючу ситуацію та агресивну реакцію на неї). Звертає увага репліка автору малюнка «щастя немає».

Цикл малюнків «Мій подарунок» ставить за мету творче самовираження, зосередження на позитивних переживаннях дітей. Запропонована інструкція передбачала: «Уяви, що завтра в тебе День Народження. Намалюй все, чого бажаєш». Процес малювання та його результати проходили по-різному.

Мал. 16. Соня

Мал. 17. Ілля

Почувши інструкцію, дівчинка почала відразу малювати (мал. 16). Працювала з захопленням. Відповідаючи на запитання після процесу малювання, зазначила, що їй сподобалось, сказала, що зобразила на своєму малюнку чарівну країну. Розповіла, що на минулий День Народження батьки подарували біле іграшкове цуценя, яке вона дуже любить.

Хлопчик (мал. 17) працював над малюнком зосереджено. Після завершення роботи розповів, що намалював себе в лісі біля палатки та вогню. На запитання, що йому подарували на минулий День народження відповів – «нічого», а на запитання «Як зазвичай у родині відзначають свята?», відповів – «по-різному». Ймовірно, у родині дитина відчуває дефіцит уваги та піклування.

Підводячи підсумок ефективності програми, можу стверджувати, що дуже часто відбувалося покращення психоемоційного стану, поліпшення настрою (діти повідомляли, що малювали з радістю, захопленням або, навпаки, заспокоювались). Неодноразово під час зустрічей було відзначено, що діти в процесі малювання змінювали травмуючу ситуацію, яку вони зображали, щоб вона стала такою, з якою вони здатні впоратись (замальовували небажані фігури, додавали захисні елементи до зображення власних фігур тощо). Існує переконання, що змінюючи малюнок, дитина одночасно змінює і своє внутрішнє уявлення, образ мислення, намагається побачити травмуючу ситуацію з різних сторін.

Тож, розглянувши невелику кількість малюнків із загального обсягу робіт (всього за цикл зустрічей отримано більше 100 робіт), ми намагалися донести той факт, що на малюнках дітей може відобразитися широка гама переживань та актуальних потреб. Проведена арт-терапевтична робота допомогла учасникам занять виразити ці переживання та потреби, більш повно усвідомити їх. Для подальших змін та зрушень потрібна комплексна робота з дітьми та їх батьками.